

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК (UDC) 94:2-773(477-25)

ШАМАРІНА А. О.

**ІСТОРИКО-СТАТИСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
У ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Статтю присвячено історико-статистичним дослідженням Київської єпархії. Зазначається ряд передумов, які слугували початком створення на теренах Російської імперії в 50-х роках ХІХ ст. історико-статистичних описів єпархій, які в свою чергу започаткували відповідні дослідження і на Київщині. Розглядається процес створення опису, а також відображаються подальші офіційні і неофіційні історико-статистичні розвідки Київської єпархії.

Ключові слова: Київська єпархія, Православна церква, опис, адресно-календарні довідники.

Наприкінці ХVІІІ - на початку ХІХ ст. внаслідок модернізаційних процесів церковна організація зазнала низки істотних змін, що призвело до необхідності розгортання регіональних церковно-статистичних досліджень. Так, у другій половині ХVІІІ ст. імперською владою було проведено кілька етапів секуляризації церковних земель (1764, 1786, 1795 рр.). Внаслідок вилучення державою монастирських земель у Наддніпрянській Україні було закрито біля 45 монастирів. У Києві припинили існування Києво-Софійський, Києво-Братський Богоявленський, Києво-Кирилівський та ін.

На початку ХІХ ст. було реформовано адміністративно-територіальну систему й систему управління православної церкви. Основу церковно-адміністративного поділу становили церковні округи - єпархії. Їх очільників призначав імператор за поданням Святішого Синоду. Участь в управлінні також брала Духовна консисторія, яка призначала і звільняла духовну адміністрацію, піддавала суду за посадові порушення. Єпархії поділялися на духовні правління, а ті в свою чергу на благочиння. Найменшою церковно-територіальною одиницею була парафія. Поряд з тим, упродовж 1804-1814 рр. було проведено реформу духовної освіти, яка сприяла зростанню численності учнів духовних навчальних закладів, а від так і освічених священників.

Питання реформування православної церкви у ХІХ ст. викликало цікавість багатьох дослідників імперської доби. Серед них: митрополит Київський Самуїл (С. Миславський) [21], ректор Київського університету святого Володимира М. Максимович [11], митрополит Київський і Галицький Євгеній (Є. Болховітінов) [4], історик церкви, протоієрей, професор Київської духовної академії Ф. Титов [24], професор Київської

Шамаріна Анастасія Олексіївна - магістр Київського університету ім. Бориса Грінченка.

духовної академії П. Лашкар'єв [10], церковний історик, літературознавець, етнограф М. Петров [17]. Праці цієї доби розглядали загальні тенденції історії Православної церкви, приділяли увагу рукописним й друкованим пам'яткам, що зберігалися у монастирських архівах і бібліотеках, тощо.

Поряд з тим існує обмежене коло наукових праць, які безпосередньо стосуються історико-статистичних розвідок Київської єпархії у XIX - на початку XX ст. Заслуговує на увагу дослідження російського правознавця, доктора права І. Покровського. Використовуючи як джерело «Історико-статистичні описи єпархій», автор ґрунтовно проаналізував церковні відносини у Російській імперії [14].

Праці авторів радянської доби, які стосувалися церковної історії, зазнали відчутного впливу пануючої атеїстичної ідеології. Основні досліджувані питання стосувалися соціально-економічного стану Православної церкви у добу імперії, а також історії культури й архітектури. Так, наприклад, М. Новицька провела дослідження лаврського музею, зосереджуючись на епітрахілах, що надійшли до його колекцій з Київської духовної академії [12]. Дослідник О. Оглоблін проаналізував українську церковну історіографію імперської доби, охарактеризував особливості розвитку церковно-історичної науки в Україні [13]. Наукові розвідки І. Власовського містили аналіз історико-краєзнавчих праць церковних діячів, учених і письменників другої половини XVII-XVIII ст. [5].

Інтерес до дослідження історії церкви зріс у 90-ті рр. XX ст. у зв'язку з розпадом СРСР і здобуттям Україною незалежності. Так, С. Слущька, проаналізувала процес створення історико-статистичного описання єпархій Російської православної церкви [22]. Фундаментальним є дослідження Р. Раздорського [19]. Автор розкриває причини початку робіт із створення історико-статистичних описів єпархій Російської православної церкви, аналізує механізми створення описів у різних частинах імперії. Загальні тенденції щодо підготовки описів єпархій містяться в статті Н. Богемської [3]. У своєму дослідженні автор висвітлює історичні процеси, які вплинули на модернізацію Російської православної церкви. Поряд з тим, дослідження носять фрагментарний характер, поза увагою дослідників залишився процес історико-статистичних досліджень Київської єпархії.

Метою статті є аналіз і висвітлення історико-статистичних досліджень Київської єпархії у другій половині XIX - на початку XX ст. Відповідно до мети сформульовано такі завдання: проаналізувати передумови розгортання історико-статистичних досліджень Київської єпархії; дослідити особливості створення історико-статистичного опису Київської єпархії; структурувати історико-статистичні праці церковного спрямування.

У XIX ст. у Російській імперії відбулося становлення церковної статистики. Спочатку вона була складовою навчання священників і викладалася у духовних семінаріях під час опанування курсу «Загальної історії церкви», як додатковий предмет. З 1838 р. вивчення статистики стало обов'язковим. Процес становлення церковної статистики був обумовлений потребами у збиранні, аналізі й узагальненні відомостей про різні сфери життя й діяльності народів імперії, що у свою чергу мало на меті удосконалити механізми управління національними окраїнами. Церковно-статистичним

дослідженням урядові кола приділяли значну увагу. Щороку до Центрального статистичного комітету у Санкт-Петербурзі надсилалися звіти з усіх єпархій Російської православної церкви [25]. Вони містили дані про кількість монастирів (чоловічих, жіночих), церков, осіб білого духовенства, осіб православного віросповідання, а також зазначалося скільки осіб приєдналося до православ'я.

У першій половині XIX ст. з метою поглиблення знань, майбутніх священиків духовне освітнє правління визнало за необхідне зібрати й опублікувати матеріали з історії російської православної церкви. У зв'язку з цим постала потреба проведення організованих церковно-статистичних досліджень й створення теоретичної й джерельної бази для реалізації цього завдання. Своєрідною проблемою для організації наукових розвідок, була розпорошеність історіографічного, джерельного й статистичного матеріалу по архівам, бібліотекам монастирів і різним підрозділам духовного відомства.

Перші спроби підготовки описів окремих єпархій було здійснено ще у 30-х рр. XIX ст. Так, у 1832 р., архієрей Олонецької єпархії Ігнатій (Семенов) зібрав відомості про всі церкви, що діяли у 135 підвідомчих йому парафіях [19, с. 12]. Але нажаль ці дослідження залишилися неоприлюдненими.

Першим опублікованим єпархіальним описом є «Історико-хронологічний опис церков єпархії Херсонської і Таврійської», складений херсонським єпископом Гавриїлом (Розановим) і виданий у Одесі у 1848 р.

Роботи з історико-статистичного опису Київської єпархії було започатковано кількома розпорядженнями Святішого Синоду. У розпорядженні від 19 травня 1850 р. зазначалось: «Відповідно до указу його імператорської величності, Священний Правлячий Синод, заслухав пропозицію пана обер-прокурора Священного Синоду, графа Миколая Олександровича Протасова, отриману 8 травня, в котрій він пропонує на розгляд і ухвалення Священного Синоду надану йому Духовно-учбовим правлінням записку про складання церковно-історичного і статистичного описання єпархій. Наказали: ... схвалити пропозицію з даного положення» [19, с. 581]. У постанові від 6 жовтня 1850 р. зазначалось: «Єпархіальним Преосвященним потурбуватися складанням, по даній від Синоду програмі, історичного і статистичного описання ввірених їм єпархій, зібравши для цього необхідні свідчення з архівів, бібліотек і інших місць єпархіального відомства» [7, с. 57].

Безпосередньо цією справою, за грошову винагороду, мали займатися викладачі місцевих духовних академій і семінарій, що мали інтерес до історичних досліджень. На основі підготовлених ними описів планувалося створити загальний курс історії Російської православної церкви. У звіті обер-прокурора Синоду Н. Протасова за 1850 р., зазначалося, що для його складання необхідно зібрати всі церковно-історичні та статистичні матеріали, які розсіяні на теренах Російської імперії і часто є недоступними навіть для найпрацьовитіших дослідників [9, с. 55-56].

Директор Духовно-навчального управління А. Карасевський розробив спеціальну програму по складанню єпархіального опису, яка 21 жовтня 1850 р. разом з синодальним визначенням була розіслана усім правлячим архієреям, у тому числі й митрополиту Київському й Галицькому Філарету

(Ф. Амфітеатрову). Відповідно до вимог, «Опис» мав подати відомості за такими пунктами:

- 1) Поява і розповсюдження християнської релігії в межах кожної єпархії;
- 2) Час заснування єпархії;
- 3) Єпархіальна ієрархія з коротким описання архієреїв;
- 4) Монастирі, які знаходяться в єпархії (повні історичні відомості про монастирі, з детальним описом знайдених актів і рукописів);
- 5) Відомості про собори парафіяльних, будинкових та інших церков;
- 6) Відомості про святих угодників з додавання повних списків їх житій або записів про них літописців;
- 7) Відомості про святі чудотворні ікони;
- 8) Відомості про благочестиві звичаї і традиції, які існують в єпархії (особливі пости, подорожі до святих місць тощо) з історичною заміткою про початок і привід цих подій [6, с. 2-3].

Для проведення дослідження, відповідно до розпорядження Святішого Синоду, було створено спеціальний комітет на чолі з єпископом Чигиринським, Вікарієм Київської митрополії превелебним Аполлінарієм [23]. До його складу увійшли найкращі церковні історики й поважні церковні діячі доби: ректори Київської духовної академії й семінарії архімандрити Антоній і Нектарій, протоієрей Києво-Софійського кафедрального собору, професор Київського університету Іоанн Скворцев, протоієрей Притисько-Миколаївської церкви Іоаким Орлов, ординарні професори академії статські радники Андрій Граников, Венедикт Чехович, Іван Максимович, намісник Києво-Печерської Лаври, архімандрит Лаврентій. Свою діяльність він розпочав 26 липня 1851 р. з розгляду архівів і бібліотек Києво-Михайлівського Золотоверхого, Києво-Видубицького, Києво-Братського Богоявленського монастирів, Собору Святої Софії і консисторії. Комітетом було укладено угоду про співпрацю з Собором Свято-Успенської Києво-Печерської лаври. Відповідно до угоди голові комітету Аполлінарію пересилалися рукописи, які зберігалися у бібліотеці обителі. Комітет також розіслав повідомлення у всі парафії Київської єпархії про якнайшвидше надання необхідних відомостей про підпорядковані їм церковні маєтності. Надані матеріали, за вказівкою Аполлінарія, опрацьовував І. Максимович.

Під час роботи комітету було зібрано відомості про рукописи, які знаходилися у Софійській бібліотеці й бібліотеці Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври, здійснено описи заштатних монастирів Київської єпархії тощо. Але організовані історико-статистичні дослідження тривали не довго. Вже у 50-х рр. XIX ст. відбулося поступове їх згортання. У 1868 р. загальноросійський проект створення єпархіальних описів був остаточно закритий Святішим Синодом. Зібрані й узагальнені історичні й статистичні відомості, які стосувалися Київської єпархії так і не вдалося опублікувати.

Але не зважаючи на припинення офіційних робіт зі створення історико-статистичного опису Київської єпархії у другій половині XIX - на початку XX ст. було оприлюднено низку спорадично проведених, як професійними церковними істориками, так і аматорами, наукових розвідок. Упродовж цього періоду публікувалися також «Єпархіальні довідники», які містили матеріали історико-статистичного характеру.

Серед неофіційних досліджень особливу увагу заслуговують наукові розвідки співробітника Київської духовної консисторії Лаврентія Похилевича. У 1864 р. ним було опубліковано «Сказания о населённых местностях Киевской губернии» [15]. У своєму проханні від 25 січня 1863 р. на ім'я Духовного собору Свято-Успенської Києво-Печерської лаври Лаврентій Іванович зазначав: «Подаю складене мною дослідження під заголовком «Киевская губерния и Епархия в двух частях», схвалене до друку цензурним комітетом, уклінно прошу Духовний собор Лаври надрукувати у належній їй типографії цей твір у кількості тисяча екземплярів на моєму папері на умовах, які типографія визнає для себе вигідними, на котрі я цілком буду згоден» [2, с. 49].

Основну увагу дослідник зосередив на церковно-історичному описі повітів Київської губернії. У вступі до видання автор зазначав, що на момент публікації результатів його наукових розвідок не існувало жодного узагальнюючого опису Київщини. Працюючи над описом, вочевидь, Л. Похилевич, докладно вивчив програму укладену свого часу А. Карасевським, оскільки структура його дослідження співпала з її вимогами.

Джерелами його дослідження стали: розповіді селян Київської губернії; статистичні відомості про кількість жителів, за різні роки, звіти про стан парафій і церков отримані з архівних справ Київської консисторії; дані про власників і їх земельні володіння з архівів казенної палати і губернського комітету із забезпечення духовенства; дані про кількість землі, придбаної у власність селянами на підставі царського маніфесту від 19 лютого 1861 р. - із журналу губернського присутствія у селянських справах, що друкувалися «Киевскими губернскими ведомостями»; нотатки про деякі дворянські роди - з оповідей жителів, записаних священиками.

У разі відсутності писемних історичних відомостей про той або інший населений пункт Л. Похилевич викладає їхнє минуле на підставі усних переказів місцевих жителів. Видання містить по повітові алфавітні реєстри описаних селищ. Описи населених пунктів Л. Похилевич намагався викладати за єдиною структурою: географічне положення; перекази про походження назви населеного пункту; найдавніші документальні відомості й дані про відомі старожитності та археологічні знахідки; відомості про події XIV - середини XIX ст. (частіше йдеться про події перших козацьких повстань, Хмельниччини і Руїни, польські повстання); статистичні відомості про населення XVII-XIX ст.; відомості про православні храми й інші культові споруди, архітектурні й фортифікаційні пам'ятки, садово-паркові ансамблі тощо.

Фундаментальна праця Л. Похилевича не могла залишитися не помічною ані владою, ані сучасниками. У 1865 р. Санкт-Петербурзька академія наук відзначила його дослідження малою Уварівською премією.

У 1865 р. Л. Похилевич оприлюднив дослідження «Монастирі та церкви м. Києва» [16]. На основі рукописних і друкованих джерел автор подав відомості про економічний стан 59 православних церков і монастирів Києва. В окремих таблицях Л. Похилевич узагальнив статистичні матеріали, які стосувалися храмів Київської губернії.

Упродовж 60-70-х рр. XIX ст. склався новий тип єпархіальних описів. Їх автори приділяли увагу матеріалам довідниково-статистичного характеру,

у той самий час майже оминали історичні відомості. За своєю структурою, змістом і функціональним призначенням подібні видання знаходяться ближче до єпархіальних довідників, ніж до історико-статистичних описів, складених у відповідності до синодальної програми 1850-х рр.

З 60-х рр. XIX ст. роботами з історико-статистичного опису єпархії керував Київський губернський статистичний комітет. У 1863 р. комітет розпочав видавати адресно-календарні і пам'ятні книги для духовенства, основою для яких стали зібрані внаслідок проведених раніше досліджень статистико-описові матеріали.

Публікації містили статистичні відомості про єпархіальне управління, про монастирі, про церковно-релігійні общини, а також списки церков з вказівкою складу прихожан. Окрім зазначених відомостей адресно-календарні покажчики включали розпорядження вищого єпархіального начальства або постанови єпархіальних з'їздів депутатів духовенства. По своїй суті дані праці були ознайомчого характеру й у формальному стилі наводили перелік церковної інформації для кола зацікавлених осіб. На відмінну від праць Л. Похиливеча в наробках статистичного комітету був повністю відсутній художній стиль викладу й аналіз наведених фактів.

За часи опрацювання історико-статистичних відомостей з єпархії Київський губернський статистичний комітет надрукував: «Список лиц, служащих по духовному и духовно-учебному ведомствам в Киевской епархии за 1863 г.», «Список лиц, служащих по духовному и духовно-учебному ведомствам в Киевской епархии за 1867 г.». В даних працях містився матеріал про кількість духовних службовців в єпархії. Наступною працею комітету стало «Расписание городских и сельских приходов, церквей и причтов Киевской епархии» (1870-ті рр.), в якій подавався перелік церковних будівель Київської єпархії.

Окрему групу становлять Адресно-календарні покажчики, серед них: «Адрес-календарь личного состава Киевской епархии за 1890 год», «Адрес-календарь личного состава Киевской епархии за 1894 год», «Адрес-календарь Киевской епархии за 1901 год». В них містяться дані як про особистісний склад Київської єпархії, так і про кількість церков та приходів єпархії. Окремий перелік приходів міститься в наступних виданнях: «Список приходов Киевской епархии, с обозначением класса их, за 1909 год», «Алфавитный список приходов и бесприходных церквей Киевской епархии за 1910 год».

У 1882 р. Київський губернський статистичний комітет за сприяння місцевого єпархіального керівництва видав історико-статистичний опис Київської єпархії. Даний опис був підготовлений В. Антоновим й А. Вороновим і мав назву «Памятная книжка Киевской епархии». Праця складається з трьох частин. У першій частині містяться історико-статистичні відомості: про центральне та повітове єпархіальне управління; про чоловічі та жіночі монастирі Київської єпархії; про духовні учбові заклади Київської єпархії; про спільноти, які мають церковні та релігійні цілі. Друга частина містить статистичні списки церков Київської єпархії з усіх повітів в алфавітному порядку із зазначенням свідчень, які відносяться до церков, духовенства та приходського життя. Третій розділ містить загальні статистичні

свідчення. В праці детально описані всі сторони життя Київської єпархії. Слід зазначити, що готуючи даний опис В. Антонов і А. Воронов спиралися на певні пункти синодального розпорядження від 1850 р. Так в описі наводяться факти і про те, коли з'явилася християнська віра на теренах Київської єпархії, і час заснування єпархії, і єпархіальна ієрархія. Також в описі наявні відомості про монастирі і церкви, окремо відображено частину звичаїв. Дана праця, на відміну від усіх інших надбань статистичного комітету, містить аналітичний підхід до висвітлення фактів.

Таким чином, упродовж ХІХ ст. у зв'язку з особливостями імперської національної політики й реформами, які охопили церковну організацію, відбулося розгортання потужних церковно-історичних досліджень. Одним з їх напрямків стали статистичні розвідки єпархій Наддніпрянської України, загалом, і Київської єпархії, зокрема. Процес становлення церковної статистики був обумовлений потребами у збиранні, аналізі й узагальненні відомостей про різні сфери життя й діяльності народів імперії, що у свою чергу мало на меті удосконалити механізми управління національними окраїнами. Ґрунтовні наукові розвідки було організовано й проведено заснованим за наказом Святішого Синоду спеціальним комітетом на чолі з єпископом Чигиринським, Вікарієм Київської митрополії превелебним Аполлінарієм й Київським губернським статистичним комітетом. Значний внесок у розвиток історико-статистичних досліджень Київської єпархії було здійснено відомим науковцем Л. Похилевичем.

1. Антонов В., Воронов А. Памятная книжка Киевской епархии / В. Антонов, А. Воронов. - К., 1882. - 238 с.

2. Артамонова С. Краевед и историк Лаврентий Похилевич / С. Артамонова // К.: Купол. - 2006. - Вып. 3. - с. 48-52.

3. Богемская Н.Н. Развитие церковного краеведения в конце XIX века, на примере Санкт-Петербургской епархии / Н.Н. Богемская // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. - 2008. - №4. - С. 322-327.

4. Болховітінюв Є. Вибрані праці з історії Києва / Є. Болховітінюв. - К. : Либідь - ІСА, 1995. - 488 с.

5. Власовський І. Нариси історії Української православної церкви. - Нью-Йорк: Українська Православна Церква в ЗДА, 1977. Репринт / І. Власовський. - К.: Либідь, 1998. - Т. 1. - 294 с.; Т. 2. - 397 с.; Т. 3. - 390 с.

6. Дело о рассмотрении монастырского архива и извлечения сведений, относящихся к составлению описания Киевской епархии в историческом отношении. - ЦДІАК України. - ф. 131. - оп. 23. - спр. 28. - 7 арк.

7. Завьялов А. Циркулярные указы Святейшего Правительствующего Синода / А. Завьялов. - СПб., 1901. - 448 с.

8. Заремба С. Внесок губернських статистичних комітетів у розвиток пам'яткознавства // Історія Русі-України (історико-археологічний збірник) / С. Заремба. - К., 1998. - 447 с.

9. Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год. - СПб., 1851. - 198 с.

10. Лашкарев П.А. Остатки древних зданий Киево-Печерской Лавры // Церковно-археологические очерки, исследования и рефераты / П.А. Лашкарев. - К., 1898. - С. 209-220.

11. Максимович М.О. «Письма о Киеве к М.П. Погодину, М.А. Максимовича» / М.О. Максимович // Киевские Епархиальные Ведомости. - 1869. - №16. - С. 544; №19. - С. 629.

12. Новицька М. Датовані епітрахілі лаврського музею 1640-1743 рр. / М. Новицька / Український музей. - К., 1927. - 3б. 1. - С. 51-70.

13. Оглоблин О. Українська церковна історіографія / О. Оглоблин // Український історик. - 1969. - Ч.4. - С. 12-29.

14. Покровский И. Русские епархии в XVI-XIX вв., их открытие, состав и пределы: Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования: В 2-х т. / И. Покровский. - Казань, 1897. - Т. 1: XVI - XVII вв. - 534 с.
15. Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Л.И. Похилевич. - К: Типография Киево-Печерской лавры, 1864. - 763 с.
16. Похилевич Л.И. Монастыри и церкви Киева / Л.И. Похилевич. - К: Тип. Губернского правления. - 1865. - 73 с.
17. Петров Н.И. Археологические заметки / Н.И. Петров // ТКДА. - 1887. - Т. 1. - 331 с.
18. Преображенский И. В. Отечественная церковь по статистическим данным с 1840-1841 по 1890-1891 гг. / И.В. Преображенский. - Изд. 2-е. - СПб., 1901. - 236 с.
19. Раздорский А.И. Историко-статистические описания епархий Русской православной церкви (1848-1916): Сводный каталог и указатель содержания / Ред. В.В. Антонов. - СПб.: РНБ, 2007. - 960 с.
20. Русский биографический словарь: Алексинский - Бестужев-Рюмин / Изд. под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А.А. Половцова. - Санкт-Петербург: тип. Главного упр. Уделов, 1900. - Т. 2. - 796 с.
21. Самуил [Миславський С. Г.]. Краткое историческое описание Киево-Печерския Лавры. - [К.]: Тип. Акад. Киевской при Лавре Печерской, 1805. - 271 с.
22. Слуцкая С.А. Краеведческая издательская и библиографическая деятельность Русской православной церкви (середина XIX в. - 1918 г.): Дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук / С.А. Слуцкая. - М., 1993. - 380 с.
23. Сообщение Киевской Духовной Консистории об учреждении Комитета по составлению исторического описания Киевской епархии и включение в состав членов комитета наместника Лавры Архимандрита Лаврентия. - ЦДІАК України. - ф. 128. - оп. 2. - спр. 269. - 3 арк.
24. Титов Ф.И. Императорская Киевская Духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915 гг.): Историческая записка / сост. Ф. Титов. - К.: Гопак, 2003. - 688 с.
25. Указ от 6 сентября 1850 года №5504. - ЦДІАК України. - ф. 128. - оп. 652. - спр. 540. - 12 арк.
26. Шилов Д.Н. Государственные деятели Российской империи. Главы высших и центральных учреждений, 1802-1917: Биобиблиогр. справ. 2-е изд., испр. и доп. / Д.Н. Шилов. - СПб., 2002. - 936 с.

References

1. Antonov V., Voronov A. Pamyatnaya knizhka Kievskoy eparkhii / V. Antonov, A. Voronov. - K., 1882. - 238 s.
2. Artamonova S. Kraeved y istoryk Lavrentyj Pohylevych / S. Artamonova // K.: Kupol. - 2006. - Выр. 3. - s. 48-52.
3. Bogemskaja N.N. Razvitie cerkovnogo kraevedenija v konce XIX veka, na primere Sankt-Peterburgskoj eparkhii / N.N. Bogemskaja // Vestnik KGU im. N.A. Nekrasova. - 2008. - №4. - S. 322-327.
4. Bolhovitinov Je. Vybrani praci z istorii' Kyjeva / Je. Bolhovitinov. - K.: Lybid' - ISA, 1995. - 488 s.
5. Vlasovs'kyj I. Narisy istorii' Ukrai'ns'koi' pravoslavnoi' cerkvy. - N'ju-Jork: Ukrai'ns'ka Pravoslavna Cerква v ZDA, 1977. Reprynt / I. Vlasovs'kyj. - K.: Lybid', 1998. - Т. 1. - 294 s.; Т. 2. - 397 s.; Т. 3. - 390 s.
6. Delo o rassmotrenii monastyrskogo arhiva i izvlechenija svedenij, odnosjashhhsja k sostavleniju opisanija Kievskoj eparkhii v istoricheskom otnoshenii. - CDIAK Ukraїni. - f. 131. - op. 23. - spr. 28. - 7 ark.
7. Zav'jalov A. Cirkuljarnye ukazy Svjatejshego Pravitel'stvujushhego Sinoda / A. Zav'jalov. - SPb., 1901. - 448 s.
8. Zarembo S. Vnesok guberns'kyh statystychnyh komitetiv u rozvytok pam'jatkoznavstva // Istorija Rusi-Ukraїny (istoryko-arheologichnyj zbirnyk) / S. Zarembo. - K., 1998. - 447 s.
9. Izvlechenie iz otcheta ober-prokurora Svjatejshego Sinoda za 1850 god. - SPb., 1851. - 198 s.
10. Lashkarev P.A. Ostatki drevnih zdaniј Kiev-Pecherskoј Lavry // Cerkovno-arheologicheske ocherki, issledovanija i referaty / P.A. Lashkarev. - K., 1898. - S. 209-220.
11. Maksimovich M.O. «Pis'ma o Kieve k M.P. Pogodinu, M.A. Maksimovicha» / M.O. Maksimovich // Kievskie Jeparhial'nye Vedomosti. - 1869. - №16. - S. 544; №19. - S. 629.
12. Novyc'ka M. Datovani jepitrahili lavrs'kogo muzeju 1640-1743 rr. / M. Novyc'ka // Ukrai'ns'kyj muzej. - K., 1927. - Zb. 1. - S. 51-70.
13. Ogloblyn O. Ukrai'ns'ka cerkovna istoriografija / O. Ogloblyn // Ukrai'ns'kyj istoryk. -

1969. - Ch.4. - S. 12-29.

14. Pokrovskij I. Russkie eparhii v XVI-XIX vv., ih otkrytie, sostav i predely: Opyt cerkovno-istoricheskogo, statisticheskogo i geograficheskogo issledovaniya: V 2-h t. / I. Pokrovskij. - Kazan', 1897. - T. 1: XVI - XVII vv. - 534 s.

15. Pohilevich L.I. Skazaniya o naseleennykh mestnostyah Kievskoj gubernii, ili Statisticheskie, istoricheskie i cerkovnye zametki o vseh derevnjah, selakh, mestechkah i gorodakh, v predelakh gubernii nahodjashhijhsja / L.I. Pohilevich. - K: Tipografija Kievsko-Pecherskoj lavry, 1864. - 763 s.

16. Pohilevich L.I. Monastyri i cerkvi Kieva / L.I. Pohilevich. - K: Tip. Gubernskogo pravleniya. - 1865. - 73 s.

17. Petrov N.I. Arheologicheskie zametki / N.I. Petrov // TKDA. - 1887. - T. 1. - 331 s.

18. Preobrazhenskij I. V. Otechestvennaja cerkov' po statisticheskim dannym s 1840-1841 po 1890-1891 gg. / I.V. Preobrazhenskij. - Izd. 2-e. - SPb., 1901. - 236 s.

19. Razdorskij A.I. Istoriko-statisticheskie opisanija eparhij Russkoj pravoslavnoj cerkvi (1848-1916): Svodnyj katalog i ukazatel' soderzhanija / Red. V.V. Antonov. - SPb.: RNB, 2007. - 960 s.

20. Russkij biograficheskij slovar': Aleksinskij - Bestuzhev-Rjumin / Izd. pod nabljudeniem predsedatelya Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obshhestva A.A. Polovcova. - Sankt-Peterburg: tip. Glavnogo upr. Udelov, 1900. - T. 2. - 796 s.

21. Samuil [Mislavskij S. G.]. Kratkoe istoricheskoe opisanie Kievsko-Pecherskija Lavry. - [K.]: Tip. Akad. Kievskoj pri Lavre Pecherskoj, 1805. - 271 s.

22. Sluckaja S.A. Kraevedcheskaja izdatel'skaja i bibliograficheskaja dejatel'nost' Russkoj pravoslavnoj cerkvi (seredina XIX v. - 1918 g.): Dis. na soisk. uchen. stepeni kand. ped. nauk / S.A. Sluckaja. - M., 1993. - 380 s.

23. Soobshhenie Kievskoj Duhovnoj Konsistorii ob uchrezhdenii Komiteta po sostavleniju istoricheskogo opisanija Kievskoj eparhii i vkljuchenie v sostav chlenov komiteta namestnika Lavry Arhimandrita Lavrentija. - CDIAK Ukraïni. - f. 128. - op. 2. - spr. 269. - 3 ark.

24. Titov F.I. Imperatorskaja Kievskaja Duhovnaja Akademija v ee trehvekovoj zhizni i dejatel'nosti (1615-1915 gg.): Istoricheskaja zapiska / sost. F. Titov. - K.: Gopak, 2003. - 688 s.

25. Ukaz ot 6 sentjabrja 1850 goda №5504. - CDIAK Ukraïni. - f. 128. - op. 652. - spr. 540. - 12 ark.

26. Shilov D.N. Gosudarstvennye dejateli Rossijskoj imperii. Glavy vysshih i central'nyh uchrezhdenij, 1802-1917: Biobibliogr. sprav. 2-e izd., ispr. i dop. / D.N. Shilov. - SPb., 2002. - 936 s.

Шамарина А. А.

Магістр Київського університету ім. Бориса Грінченка (Україна)

ИСТОРИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КИЕВСКОЙ ЕПАРХИИ В XIX- НАЧАЛЕ XX ВВ.

Статья посвящена историко-статистическим исследованиям Киевской епархии. Отмечается ряд предпосылок, которые служили началом создания на территории Российской империи в 50-х годах XIX в. историко-статистических описаний епархий, которые в свою очередь послужили началом соответствующих исследований и в Киевской губернии. Рассматривается процесс создания описания, а также отражаются дальнейшие официальные и неофициальные историко-статистические разведки Киевской епархии.

Ключевые слова: Киевская епархия, Православная церковь, описание, адресно-календарные справочники.

Shamarina A. O.

Master of history, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)

HISTORICAL AND STATISTICAL RESEARCH DIOCESE OF KIEV IN THE NINETEENTH-EARLY TWENTIETH CENTURY

The article is devoted to historical and statistical research of the Kyiv Diocese. In the beginning of this article specifies the preconditions for the creation of the dioceses descriptions of the Russian Empire. Indicated due to the specific imperial national policies and reforms that swept the church organization was deploying powerful church-historical research. One of the areas of the statistical intelligence dioceses were Dnieper Ukraine in general and the Diocese of Kyiv, in particular. The process of establishing the church statistic was due to the needs in the collection, analysis and synthesis of information on different areas of life and activity of the peoples of the empire, which in turn was intended to improve the control mechanisms of the borderlands. Extensive scientific research was organized and conducted based on the orders of the Holy Synod, a special committee headed by Bishop Chygyrinsky, Vicar of the Kyiv Metropolis

Rev. Apollinaris and Kyiv Regional Committee. During the committee collected data on manuscripts that were in the Sofia Library and the library of the Holy Dormition Kyiv-Pechersk Lavra monastery unimportant description made Diocese of Kyiv and so on. But organized historical and statistical studies lasted not long. Already in the 50s of XIX century. there was a gradual collapse. In 1868 a project to create an all diocesan description was finally closed by the Holy Synod. Collected and compiled historical and statistical information concerning the Diocese of Kyiv and failed to publish. But despite, the official suspension works on creation of historical and statistical description of the Diocese of Kyiv in the second half of XIX - early XX century there was published sporadically conducted a series of professional church historians and amateurs scientific studies. During this period, published also "Diocesan guides", containing materials of historical and statistical nature. A significant contribution to the development of historical and statistical studies Kyiv Diocese was made by famous scholar L. Pohilevich.

Key words: *Kyiv Diocese, Orthodox Church, descriptions, address-calendar directories.*

Отримано 10.05.2016